

аполитичности, емско виђење цивилног друштва наглашава да су НВО несумњиво политички актери. Микуш стога тврди да је потребно имати „градирани концепт деполитизације“ (270). Његов материјал указује на многоструке могућности да политика уђе у наводно аполитичне реформе. Такође, важно је имати у виду начине на који је хегемони пројекат, који је представљан као супериоран због своје аполитичности, био подложен критици и субверзији. Стога не треба прецењивати успешност „стратегија деполитизације да обликују разумевања и праксе оних који су на различите начине обухваћени планираним интервенцијама“ (276). У епилогу, Микуш се осврће на дешавања након завршетка његовог истраживања која указују на могућност да се доминантни облик цивилног друштва у Србији преобликује изнутра.

Кроз целу монографију, Микуш визуализује цивилно друштво посредством метафоре вишеструких рубова (frontiers). „’Руб’ је неустаљена, променљива врста границе која се помера са напредовањем неке врсте људске активности, попут пољопривреде, капитализма или науке“ (17). Из овог цитата види се да конотација енглеске речи *frontier* није обухваћена српском речју *руб*. Такође, значење тог термина у енглеском оригиналу је у великој мери обликовано историјом досељеничког колонијализма у англосаксонском свету, где руб представља могућности за експанзију која дозвољава потенцијално неограничен раст онима који имају користи од њега, науштрб оних који су раније насељавали те рубове. Иако ширење либералног концепта има неке карактеристике које се могу описати као неоколонијалне, Микушева анализа се не осврће на њих.

Упркос потенцијалним ограничењима за коришћење аналитичког појма руба на српском језику, Микуш изврсно користи велике интерпретативне могућности овог термина у енглеском оригиналу када говори о „три међузависне врсте рубова: прво, о рубовима цивилног друштва и државе, економије и ширег друштва; друго, о рубовима између различитих врста цивилног друштва...; и, треће, о временској логици хегемоних идеологија транзиције“ (19). Стога, Микушева студија представља вредан допринос политичкој антропологији заснованој на етнографском истраживању и дубоком разумевању феномена у постсоцијалистичком периоду у Србији.

Огњен Којанић

## Цртеж и антропологија

*Снови о прошлости и традицији: Олга Бенсон,*  
уредник Љилјана Гавриловић  
Етнографски институт САНУ, Београд 2019.

Обимна збирка цртежа и акварела академске сликарке Олге Бенсон, сачувана у Етнографском институту САНУ, стара скоро седамдесет година, јавности је до сада била готово у потпуности непозната. Изложба *Снови о прошлости и традицији: Олга Бенсон*, приређена у Галерији науке и технике САНУ (23. децембар 2019 – 23. јануар 2020), као и монографија под истим називом, пружају нијансиран увид у животни пут и богат стваралачки опус уметнице, који је био

чврсто повезан са етнографском теренском праксом. Изложба и монографија говоре о раду сликарке на пољу етнографије, контекстуализујући време у којем је она стварала, те разматрајући значај цртежа у етнологији и начине на које он отвара „могућности причања много слојевитијих и прецизније обликованих прича о стварности којом се свакодневно бавимо, него што то можемо да постигнемо само текстом и фотографијом“, како објашњава Љиљана Гавриловић, уредница монографије и ауторка једног од текстова.

Монографију сачињавају два текста: *Олга Бенсон – животна прича заборављене уметнице*, ауторке Биљане Миленковић Вуковић и *Олга Бенсон: прича о затуреном благу*, ауторке Љиљане Гавриловић, као и обиман каталог збирке (стр. 124–499) у коме су сви термини наведени у оном облику у коме они јесу били употребљавани половином 20. века, у време када је Олга Бенсон радила цртеже и аквареле.

Олга Бенсон (1887–1977) је своје уметничко образовање започела на угледном Смољном институту благородних девица у Санкт-Петербургу, а касније је у истом граду завршила и Вишу уметничку школу. Њен животни пут и уметнички развој у Царској Русији бивају нагло прекинути грађанским ратом, те она своје уточиште налази у Скопљу.

Она у Скопље стиже као једна од руских избеглица 1920. године, где започиње свој пут етнографског сликара. Од 1925. године, она је као хонорарни сликар била запослена у Музеју Јужне Србије, где је сликала народне ношње Јужне Србије у свим њиховим типовима и варијантама. Резултат њеног истраживачког рада је први *Албум народне ношње: о прослави ослобођења: 1912–1937*, у издању Музеја Јужне Србије 1939. године. Овај албум састоји се од осам табли са фигурама младих жена и невеста обучених у свечану или свадбену ношњу. Бенсон је по позиву и поруцибини са двора краља Александра израдила и *Албум народних ношњи Југославије*.

У периоду који проводи у Јужној Србији, Бенсон 1928. године почиње да копира иконе и фреске средњовековних православних цркава, затим фреске за албум народних ношњи из средњег века за илустровану историју Српске православне цркве, по наруџбини историјско-археолошког одељења Музеја Јужне Србије. Бавиће се она и осликавањем новосаграђених цркава и спомен-костурница, насликаће велики број ликова светаца за цркву-капелу Св. Арханђела Михаила на Војном гробљу у Скопљу, затим доњи део иконостаса и олтар цркве Св. Саве у Гостивару и спомен-костурницу у селу Томиславу као део екипе копишта који су копирали дела српских средњовековних фрескописаца.

Олга Бенсон прелази у Београд 1939. године и почиње да ради у Етнографском музеју као чиновник-приправник. Током трогодишњег музејског рада, она оставља за собом обимну грађу која данас представља значајан део Ликовне збирке Етнографског музеја у Београду. Као сликар-етнограф, она је била запослена у Етнографском одељењу Земаљског предузећа за примењену уметност Облик до 1946. године, а у Етнографском институту САН од 1947. до 1950. као стални хонорарни фолклорни сликар. Ту је била задужена за сликарску обраду илустративног, акварелног и цртежног материјала у вези са народном ношњом, кућом, покућством и другим фолклорним предметима са терена, а током 1947. године придружила се истраживачкој екипи Института на етнолошким

испитивањима у Средачкој Жупи и Подрими на Космету. Том приликом она израђује 314 цртежа и акварела из народног живота, а слика и народне ношње Шумадије, северног Баната, Шумадијске Колубаре, Средачке Жупе, околине Ниша, старе Црне Горе, Спича, области Мораве. За први број часописа *Гласник Етнографског института САН* израђује вињете, а њене слике и цртежи могу се наћи и у публикацијама сарадника са којима је боравила на терену, као што су: *Српски Етнографски зборник: Живот и обичаји народни у Грузи* (1948) *Шумадијска Колубара* (1948), *Пива и Пивљани* (1949), *Народна ношња у Спичу* (1950), *Старе турске школе у Скопљу* (1950). У периоду који је провела у Београду, Бенсон је за Институт израдила 580 цртежа и слика. Осим поменутих ангажовања, она је 1941. године основала Задругу домаће радиности, била је оснивач удружења *Руска мајка* у Скопљу и ликовни уредник децјег листа *Вардарче*.

Радови Олге Бенсон чувају се у Етнографском институту САНУ – чак 504 акварела и цртежа, затим у Музеју Македоније – 80 акварела, у Етнографском музеју у Београду преко стотину акварела, Војном музеју, у коме се налазе две копије фресака, као и у Музеју Војводине – 5 акварела. Њени радови објављени су у монографији *Dances of Yugoslavia* (Лондон 1952), албуму *Македонски народни ношњи* (Скопље 1963), едицији *Народи света* (1964), Дигиталној колекцији костима, фотографија и цртежа Пејн Бланш у библиотеци Вашингтонског универзитета, а 2002. и 2008. године њени акварели били су представљени и на маркама поште Србије.

Наведени подаци сведоче о обиму и значају стваралаштва које је Олга Бенсон оставила иза себе, а које је до сада у јавности остајало углавном непрепознато. У монографији о којој је овде реч, поред каталога који представља њен већи део и у коме се може видети не само виртуозност уметнице већ и сагледати значај цртежа и изведених детаља, налази се текст Биљане Миленковић Вуковић која, служећи се различитим изворима, износи хронолошке податке о животу Олге Бенсон, пратећи њен рад од почетка ангажовања у Скопљу, преко Београда, а затим и до смрти у Америци 1977. године. Текст Љиљане Гавриловић скреће пажњу на значај самог етнографског цртежа у различитим типовима истраживања, као и на значај сликара у етнографији. Поменута ауторка даје осврт на историју етнографског цртежа и значаја који он има за науку. У том смислу, ауторка текста прави разлику између цртежа насталих као део институционалних истраживања и оних збирки цртежа и акварела насталих из других разлога. У разматрању, ауторка цртежу супроставља фотографију као савремену форму документовања која се током 20. века све више користи у теренским истраживањима. У таквој технолошкој измењеној средини, ауторка даје легитимитет цртежу као форми која мора истрајати у документовању различитих предмета. Она, даље, указује на то да и фотографија и цртеж имају своју улогу и значај у теренским истраживањима. Поменути медији морају се међусобно употпуњавати како би се добила што обухватнија слика предмета истраживања. Фотографија, у том случају, игра улогу документовања реалног стања предмета, онолико објективно колико то може бити, не искључујући субјективност аутора која неминовно постоји. Цртеж, са друге стране, представља директнији приступ предмету, обезбеђује детаљнији приказ који може одвојити, приказати и деконтекстуализовати одређене елементе. Љиљана Гавриловић код цртежа примећује и његов наративни карактер који омогућава инкорпорацију у текст, као што је случај са Бенсоновим цртежима

чешљања девојака и жена коришћених у тексту Видосаве Краснићи и у својеврсном етнографском стрипу о цртежима бачила у Мушњикову. У недостатку збирки одређених предмета, цртежи постају један од начина прикупљања информација о њима, али играју улогу и у формирању тезауруса о различитим културним феноменима. Детаљи који се приликом цртања могу забележити, а који се уочавају у делима Олге Бенсон, карактеришу финесе које фотографија не успева да евидентира, и могу се употребити онда када текст „закаже“ у објашњавању како се одређени алати користе и како се поједини сеоски послови обављају.

Монографија *Снови о прошлости и традицији: Олга Бенсон* на примеру рада поменуте уметнице показује колико је важну улогу имао етнографски сликар у теренским истраживањима током 20. века, те његов значај у стварању целовитије слике о прошлости, обичајној пракси, ношњама, мотивима и предметима који су се користили, а који су у истраживачком фокусу етнологије и антропологије. Потреба за детаљима условљавала је виртуозност самог сликара као неопходну како би документација била потпуна. Управо пример Олге Бенсон на најбољи могући начин сведочи о томе.

Јелена Стевић

## **Копаоник, Жупа, Расина, Трстеничка Морава: насеља, порекло становништва, обичаји (прир. Борисав Челиковић)**

Едиција „Корени. Српске земље. Насеља, порекло становништва, обичаји“. Службени гласник – САНУ, Београд 2020, књ. 43, стр. 1096.

Појава едиције „Корени. Српске земље. Насеља, порекло становништва, обичаји“ 2010. године, означила је обнову интересовања за студије настале радом генерација етнолога, географа и историчара, према иницијалној замисли коју је утемељио Јован Цвијић са својим сарадницима. Према почетној концепцији, едиција „Корени“ објављује студије које су већ штампане у „Српском етнографском зборнику“, али овога пута заједно са другим релевантним прилозима у вези са предеоном целином која се обрађује, насталим у последњих неколико деценија. Свака књига из едиције „Корени“ садржи низ прилога (фотографије, цртежи, карте), као и „Поговор“ уредника Борисава Челиковића, у коме је наведена најважнија литература која говори о простору који се обрађује. У питању је темељан и критички преглед етнолошких, археолошких, историјских, антропогеографских и географских радова у вези са изабраном територијом, као и са личностима, догађајима и процесима са тог подручја, који се редовно илуструје фотографијама истакнутих истраживача, историјских споменика и материјалног културног наслеђа.

Нова 43. књига из едиције „Корени“ посвећена је пределима Копаоника и сливовима река које теку у суседне пределе целине Жупе, Расине и Трстеничке Мораве, на којима се данас налази 361 насељено место. На пределу Копаоника 188 насеља, од тога 50 у Општини Брус, у Општини Косовска Митровица (делу